

מרכזים למשפחות לילדים עם מוגבלות במתכונת אזורית

**דו"ח מחקר אינטגרטיבי המוגש במסגרת מחקר הערכה
לתוכנית**

ביתא מחקר- ד"ר טלי-נוי הינדי וד"ר איילת גור

מיזם משותף של אשלים גוינט ישראל ומשרד הרווחה והביטחון החברתי

דצמבר 2021

תוכן עניינים

4.....	תיאור מסגרת המחקר	
7.....	התפתחות המודל 'מרכזים למשפחות' במתכונת אזורית.....	.1
7.....	האם התוכנית מיושמת בפועל בהתאם למודל 'מרכז למשפחה' אזורי?.....	1.1
7.....	אילו רכיבים במודל התפתחו ואילו לא התפתחו?.....	.1.2
8.....	האם תקציב המודל נמצא בהלימה לצרכים?.....	.1.3
9.....	סל השירותים למשפחות לילדים עם מוגבלות.....	.2
9.....	מהי התצורה המרחבית של השירות?.....	2.1
11.....	מהו סל השירותים הניתן בכל אחד מהמודלים האזוריים?.....	2.2
12.....	באיזו מידה שותפו המשפחות ביצירת המענים?.....	2.3
12.....	האם השירות מגיע לקהל היעד הפוטנציאלי?.....	2.4
13.....	מעורבות ומנהיגות הורית	.3
14.....	עבודת הממשקים	.4
16.....	השפעת המודל על מדדי פרט ומשפחה	.5
17.....	השפעת המודל על מדדי חוסן קהילתי	.6
17.....	השפעת המודל על קהילה רחבה	7

תודות

צוות המחקר מודה לכל העוסקים במלאכת הלמידה, הליווי והמחקר.

ראשית נודה לכל מי שלקח חלק פעיל במחקר ונתן מהידע האישי שלו לטובת פיתוח השירות והם : ראשי המועצות האזוריות ובעלי התפקיד במועצות, מנהלות אגפי השירותים החברתיים במועצות ובערים, מנהלות המרכזים האזוריים והעירוניים, האימהות, האבות, הסבתות וקבוצות המנהיגות.

צוות המחקר מודה לחברי ועדת הביצוע הארצי שליווה את התוכנית ואת כתיבה :

ענבר זיתון- מנהלת תחום (פ"א) מעטפת תמיכה במשפחות, השירות למשפחה, קהילה ואומנה, מינהל מוגבלויות

אוסנת אביבי- מנהלת תחום (פ"א) השירות לעבודה קהילתית, מינהל שירותים אישיים וחברתיים. נעמה ברגר- מרכזת פרויקטים התנדבותיים, תחום התנדבות, אגף משאבי קהילה, מינהל שירותים אישיים וחברתיים.

ד"ר לילך קריסי-קדוש- מנהלת תוכניות, ג'וינט אשלים.

תודות לחברי ועדת ההיגוי הארצית אשר ליוו את המחקר, תרמו מהזמן והידע לקידום השירות, והם : אסנת אביבי, אריה שמש, גלית גבע, הילה רכס-מליק, ויואן אזרן, יהונתן שוורצמן, ד"ר לילך קריסי-קדוש, מיכל גולן, מירב בן שימול, נעמה ברגר, רויטל בר, אינת חכים, שרית ויזל.

תיאור מסגרת המחקר

המרכזים למשפחות לילדים עם מוגבלות במתכונת אזורית מהווים תוכנית פיילוט עבור משרד הרווחה והביטחון החברתי, מרכז המועצות האזוריות וג'וינט ישראל אשלים, ומלווים על ידי מחקר הערכה החל משנת 2019.

המרכזים למשפחות במתכונת אזורית פותחו על בסיס מודל ההפעלה בגישה ממוקדת משפחה ובגישה קהילתית. הם כוללים 6 רכיבים: מיפוי צרכים, קבוצות תמיכה לבני משפחה שונים, מתן מידע, קבוצות מנהיגות הורית, פעילויות פנאי והפגה, פעילות הסברה ושינוי עמדות, פעילות מתנדבים וחיבור עם תשתיות אזוריות בחירום.

מטרות 'מחקר הערכה- מרכזים למשפחות במתכונת אזורית' (2019-2021) היו כדלקמן:

1. לבחון את רמת הביצוע והפיתוח של רכיבי המודל במטרה להתאימו למתכונת עבודה אזורית בתהליך דינאמי של חירום, שגרת חירום, שיקום כלכלי-חברתי וחזרה לשגרה.
  2. לבחון את אפקטיביות פעולת המרכזים (אפקטיביות הפעולות שהם מייצרים) ואת מידת תרומתם למדדי מערכת, פרט ומשפחה בתהליך דינאמי של חירום, שגרת חירום, שיקום כלכלי-חברתי וחזרה לשגרה.
  3. לבחון האם המתכונת האזורית מצליחה להוות מוקד משיכה אשר מגביר את צריכת השירותים והמעורבות של קהלי היעד בו, תוך מתן סל שירותים איכותי למשפחה בדומה למודלים יישוביים.
  4. לזהות חסמים ומפתחות להצלחה בהפעלת התוכנית;
  5. לספק המלצות לשיפור שירותים מבוססי קהילה וממוקדי משפחה הניתנים למשפחות לילדים עם מוגבלויות במסגרת פעילות המרכזים למשפחות.
- במהלך שלוש השנים האחרונות פעלה התוכנית בשלוש מועצות אזוריות: מ.א עמק יזרעאל, מ.א חפר ומ.א אזורית שומרון. ועדת ההיגוי למחקר יצרה עבור מחקר זה קבוצת השוואה הכוללת שלושה מרכזים עירוניים בחדרה, נוף הגליל ואופקים.
- מסגרת המחקר כללה מערך מחקר משולב (mixed methods), ובו שלוש מדידות כמותיות וחמש מדידות איכותניות, המעמיקות בנושאים שונים לעיצוב התוכנית (ראה איור 1). לעיתים נעשה שימוש רק בגישה האיכותנית כדי ללמוד לעומק סוגיה ספציפית. על מנת להעמיק בשיטות עצמן יש לחזור לדוחות המלאים. בתקציר זה לא נפרט אותן.

צוות המחקר פרסם עד כה **סקירות ספרות בתחום שירות ממוקד משפחה** והתרומה של מרכזים למשפחות למדדי חוסן קהילתי ומאפיינים של שירות אזורי.

כמו כן, פרסם צוות המחקר את הדו"ח **'תפקוד מרכזים למשפחות לילדים עם מוגבלות בתקופת הקורונה ותרומתם להפחתת המצוקה והגברת איכות החיים המשפחתית'** (יוני 2020), שכלל חלק כמותי העוסק בתרומת השירות להפחתת מצוקה והגברת איכות חיים משפחתית וחלק איכותי העוסק בחסמים, זרזים ומענים בעבודת המרכזים למשפחות בזמן חירום.

בחודש מאי 2021 פרסם צוות המחקר דו"ח הערכה כמותי: **'הקשרים בין מרכיבי המרכזים למשפחות למשאבים, מסוגלות הורית, בדידות ואיכות חיים משפחתית'** אשר עסק בתרומת הפעילויות השונות שהפיקו המרכזים למצבן של המשפחות. כמו כן, הוצג מודל להסברת מצוקה ואיכות חיים משפחתית על בסיס משאבי המשפחות ותפקוד המרכזים למשפחות, תוך השוואה בין מרכזים אזוריים ויישוביים. דוח כמותי נוסף (דוח פוסט) פורסם בדצמבר 2021, **'הקשרים בין מרכיבי תוכנית המרכזים למשפחות לבין איכות חיים משפחתית, חוסן משפחתי, מסוגלות הורית, ובדידות: השוואה בין מרכזים אזוריים ליישוביים'** ובו נמדדה שוב התרומה של הפעילויות השונות למצבן של המשפחות.

החלקים האיכותניים של המחקר כללו חמישה נושאים: (1) תצורת אספקת השירותים החברתיים (2) קבוצות מנהיגות במרכזים למשפחות (3) השתתפותם של אבות במרכזים למשפחות (4) השתתפותן של סבתות בפעילויות המרכזים (5) עבודת ממשקים של מרכזים למשפחות. להלן פירוט הדוחות:

דו"ח הערכה איכותני (אפריל 2021) **'מרכזים למשפחות לילדים עם מוגבלות כחלק מרצף השירותים בשלטון המקומי'** שעסק בתצורת אספקת השירותים במועצות האזוריות ושילוב השירות המשלים, המרכז למשפחה, ברצף השירותים הקיים.

דוח הערכה איכותני 'קבוצות המנהיגות במרכזים למשפחות' (נובמבר 2021) עסק בנתיב ההתפתחות של קבוצות מנהיגות, זיהה את הנושאים המרכזיים לפעילות קבוצות המנהיגות, והגורמים המקדמים או המעכבים אותן.

דוח הערכה איכותני 'השתתפותם של אבות בפעילויות המרכזים' (אוקטובר 2021) שבחן את נקודת המבט של האבות בנוגע לשירותים ממוקדי-משפחה.

דוח הערכה איכותני 'השתתפותן של סבתות בפעילויות המרכזים' (אוקטובר 2021) שבחן את תפקודי הסבתאות לנכדים עם מוגבלות, צרכים של סבתות ממרכזים למשפחות, אופן השתלבותן בפעילות המרכזים ותרומת המרכזים.

ודוח הערכה איכותני 'התפתחות עבודת המרכזים למשפחות ועבודת הממשקים' (דצמבר 2021) שבחן את התפתחות המודל ורכיביו לאורך הפיילוט כולו, את עבודת הממשקים של המרכזים עם שחקנים שונים במערכת ובעבודה דו-רובדית של המרכז.

דוח זה הינו דוח אינטגרטיבי שמטרתו לחבר בין הממצאים שעלו לאורך המחקר כולו ולהשיב על שאלות הערכה שהוצגו לצוות המחקר על ידי וועדת ההיגוי.

1. התפתחות המודל 'מרכזים למשפחות' במתכונת אזורית

1.1. האם התוכנית מיושמת בפועל בהתאם למודל 'מרכז' למשפחה?

המרכזים למשפחות נמצאים בשלבי התפתחות שונים זה מזה וזאת בשל תקופת פעילותם וגישתם השונה למרכיבים במודל ההפעלה. יחד עם זאת, כל המרכזים פיתחו תשתיות בסיסיות לפעולה רחבה החל מרתימת מקבלי החלטות במועצה לקידום הנושא, יצירת שולחן עגול במועצה שפעיל באופן קבוע, הקמת קבוצת מנהיגות הורים (נמצאת בשלבי התפתחות שונים בכל מרכז), הקמת קבוצות תמיכה, הקמת ערוצי קשר ומידע מול המשפחות, וחיבור לתשתית החירום האזורית. כל המרכזים מקדמים פעילות הפגה ופנאי.

השונות הגבוהה בשלב ההתפתחותי קשורה בשלושה היבטים:

- עבודה דו-רובדית עם רכזי קהילה ביישובי המועצה השונים ועם וועדות לצרכים מיוחדים. חלק מהמרכזים אינם עובדים בגישה זו וחלקם מבססים את שגרות העבודה הדו-רובדית.
- הרחבת מעגל המשתתפים לחברים אחרים במערכת המשפחתית: אחים, אבות, סבים וסבתות.
- השפעה על הקהילה הרחבה באמצעות הסברה

בכל אחד מהיבטים אלה המרכזים נמצאים בשלבים שונים, הרחבה לפי מועצה אזורית בדוח 'התפתחות עבודת המרכזים למשפחות ועבודת הממשקים'.

1.2. אילו רכיבים במודל התפתחו ואילו לא התפתחו?

כל רכיבי המודל נתפסים חשובים אך משקל החשיבות שלהם שונה זה מזה וגם המועד בו נדרש להתמקד בהם מבחינת התפתחות המרכז.

הרכיבים הקריטיים עליהם בנויה תשתית המרכז הם רתימת הנהגת המועצה והקמת שולחנות עגולים עם ממשקים בתוך המועצה לקידום התחום, ביצוע רכיבי המיפוי ויישוג משפחות, פתיחת ערוצי המידע, הקמת קבוצות תמיכה להורים, קבוצת מנהיגות ההורים ועבודת ההסברה לקהילה הרחבה. המרכז נשען על עקרון שיתוף לקוחות ולכן עבודת הממשקים שלו נעשית במידה רבה באמצעות ההורים עצמם.

הרכיבים המשמעותיים אך משקלם פחות הוא קבוצות התמיכה הייעודיות לאבות, לאחים, לסבים וסבתות. מעגל העמקה זה עולה בשלבי התפתחות מתקדמים יותר של המרכז.

ניכר כי פעילות הפנאי וההפגה אשר שינתה פניה בקורונה נתפסת כחשובה מאוד אך נדרשת גמישות רבה ויצירתיות כדי להמשיך לקיים אותה. במקומות בהם הפקת פעילות פנאי דורשת משאבים רבים לעיתים מסתפקים בפעילויות אחדות בלבד.

רכיב משמעותי נוסף הוא העבודה האזורית בחירום ועבודת המרכז עם שולחנות עגולים, מערך המכלול, צח"י וכדומה כחלק מהמערך החירומי. נושא זה קיבל משמעות חזקה במיוחד בתקופת הקורונה ובתקופת שיגור הטילים על אזורים שונים בישראל. אולם, בתקופות רגיעה סביר כי מערך זה יהיה בעל משקל נמוך יותר בפעילות המרכז. עם זאת, כל המנהלות מציינות שעליהן להירתם לתכנון ולהיערכות לקראת מצבי חירום שונים גם בזמן שגרה.

רכיבים שמקבלים משקל נמוך יותר הם גיוס מתנדבים חיצוניים למרכז וחלק מפעילויות הפנאי בישובים עצמם או סדנאות חד יומיות.

ניכר כי העבודה הדו-רובדית עם ועדים מקומיים עדיין לא פוצחה והכיוונים הנדרשים להעמקה בתחום זה הם רבים: הקמת ועדות לצרכים מיוחדים ו/או רפרנטים בקהילות מקומיות והכשרתם לתפקיד, יצירת שגרות עבודה, גיבוש תוכניות עבודה משותפות, יצירת שירותים רציפה וכדומה.

ראה הרחבה על התפתחות רכיבי המודל במתכונת האזורית בדוח 'התפתחות עבודת המרכזים למשפחות ועבודת הממשקים'.

1.3. האם תקציב המודל נמצא בהלימה לצרכים?

הפעלת מרכז למשפחה במתכונת מלאה הכוללת את כל רכיביו דורשת התייחסות לסוגיות של כח אדם ותקציב פעולה.

נושא כח האדם מעלה מספר סוגיות:

א'. מנהלות מרכזים בעלות ותק משמעותי במועצה הן גם בעלות שכר ממוצע גבוה ביחס לעו"ס צעירה ולכן השכר שלהן מהווה חלק משמעותי בתקציב המרכז. נושא זה לא נלקח בחשבון במודל התקציבי הגנרי של המרכזים.

ב'. מנהלות המרכזים אינן בהכרח מתמחות בעבודה קהילתית ואז עולה צורך בעו"ס קהילתי למרכז, במיוחד כדי לפתח את הממשקים מול הוועדים המקומיים.

ג'. המרכז תיקצב חצי משרה של עו"ס מתנדבים. חצי משרה זו לעיתים אינה נדרשת בשלבים הראשונים להקמת המרכז ולפעמים המרכז רואה בהורים את המתנדבים הפעילים שלו. בנושא זה נדרשת העמקה והבנה מול מנהלות המרכזים ודיוק הצורך בכח אדם.

ד'. הפיילוט תיקצב מזכירה בחלקיות משרה מכספי ג'וינט אשלים. ברוב המקומות עלה צורך בשעות מזכירות רבות לתיאום וגבייה.

ה'. באופן בולט עולה שמועצות שמדגישות את העבודה הזו רובדית עם ועדים מקומיים נמצאות בחסר כח אדם משמעותי במודל ומתקשות לפתח שגרות עבודה קבועות מול הישובים. גם עבודה פיסית בשלוחות שונות, בעיקר שלוחות מנותקות דורשת עוד כח אדם למודל.

יש לציין כי כל הרשויות שלקחו חלק בפיילוט הוסיפו תקציבי פעילות למרכזים למשפחות. התוספת התקציבית נובעת מהצורך לפצל פעילויות בקורונה, להעמיד פעילויות במספר מוקדים פסיים או כי הפעילות יקרה ונדרש להוסיף משאבים.

2. סל השירותים למשפחות לילדים עם מוגבלות

2.1 מהי התצורה המרחבית של השירות?

כל המרכזים הוגדרו על ידי מנהלות המחלקות לשירותים חברתיים כשלוחות אשר נמצאות תחת הדרכה ואחריות מנהלת המחלקה לשירותים חברתיים או מנהלת צוות מרחבי. הממשק בין המרכז למשפחה לעובדים הסוציאליים של המחלקה לשירותים חברתיים חזק מאוד והם מהווים צינור הדדי של מידע, הפנייה וסיוע זה לזה.

הפעילויות מבוצעות לעיתים ממבנה מועצה מרכזי או בשלוחות, בדומה לתצורת אספקת השירותים המועצתית. אין דרך פעולה אחידה במובן זה. לכן, נושא ההיסעים וההגעה הפיסית למקום הפעילות אינו עולה בקרב מנהלות המרכזים כאתגר משמעותי. יחד עם זאת, חשוב לציין כי בעתיד תחזור שגרה של מפגשים פנים אל פנים ונושא מיקום הפעילות יעלה על סדר היום.

המרכז פועל במטרה לקדם קהילות פונקציונאליות וגיאוגרפיות. קידום קהילות פונקציונאליות של משפחות לילדים עם מוגבלות נעשה באמצעות קבוצות תמיכה, קבוצות מנהיגות, קבוצות אחים, קבוצות נושא/תוכן. במקביל, המרכז פועל לקדם את מצבן של המשפחות בתוך הקהילות הגיאוגרפיות שלהן באמצעות הקמת ועדות לצרכים מיוחדים בישובים המועצה או באמצעות עבודה מול ועדים שונים בישובים.

המרכז פועל באופן היברידי- מקוון ופיסי. הפורמט המקוון נועד לתת מענה בעת הקורונה ובמקביל, ככל שניתן, המרכז מקיים פעילויות פיסיות בקפסולות על פי התו הסגול. יחד עם זאת, עלה כי חלק מהשירותים יישארו היברידיים גם בשגרה כי הם פותרים את בעיית הנגישות והניידות במרחב ומעודדים הורים להשתתף, בעיקר אם מדובר על הרצאות.

חשוב לקחת בחשבון כי המרכזים למשפחות לא תוכננו לתצורת אספקת שירותים גיאוגרפית כפי שפועלת המחלקה לשירותים חברתיים במועצה אזורית ורצוי היה לסנכרן בין תצורות אספקת השירותים. כלומר, אם מועצה אזורית הקימה שלושה צוותים מרחביים ויש לה שלוש שלוחות פיסיות (שלושה מבנים) רצוי היה שהמרכז למשפחה גם יקיים פעילות פיסית בכל שלוש השלוחות. בסופו של דבר המודל של המרכז למשפחה יכול שירותים במתכונת מועצתית מרוכזת כמו מרכז מידע, קבוצת מנהיגות ההורים או אירועי שיא גדולים וחלק משירותי המרכז יקבלו אופי 'אשכולי'. סוגי הפעילויות אשר כדאי להפעיל בשלוחות או במרכז נקבעו על ידי מנהלות המרכזים יחד עם ועדת ההיגוי (ראה לוח 1), אך במקביל רצוי להשאיר מידה של גמישות לשטח אשר נתון תחת אילוצים.

ההחלטה על תצורת אספקת השירותים החברתיים נקבעת על פי מספר שיקולים, ביניהם:

- מרחק הנסיעה וזמן הנסיעה של תושבים למבנה המועצה בו מתקיימת הפעילות - מעל 30 דקות נסיעה או נסיעה שמצריכה יציאה וכניסה שוב למועצה האזורית כמו בשומרון מעלה את הסבירות שיוחלט לקיים את הפעילות באשכול הפנימי ולא במרכז המועצה;
- שיקולי ביטחון ובטיחות כאשר מדובר בישובים אשר מבודדים ונמצאים תחת איום ביטחוני;
- שיקולי תקציב ההיסעים כאשר מדובר על איסוף תושבים מישובים מרוחקים, ובמיוחד כאשר נדרשים אוטובוסים ממוגנים אשר מייקרים את התקציב יפחיתו את הסיכוי לפעילות מועצתית מרוכזת;
- רצף השירותים שמעניקים ועדי היישובים עצמם יכול להשפיע על ההחלטה אם להשלים שירות עבור ישובים בהם הפעילות לא קיימת כמו תנועת נוער;
- אופי הפעילות מבחינה תרבותית או מבחינת חתך הגיל והתאמתה לאוכלוסייה המקומית (לדוגמא באזורים בהם יש אוכלוסייה צעירה יותר תינתן פעילות לילדים צעירים ובאזורים בהם האוכלוסייה מזדקנת ישקיעו בתכנון שירותים לבוגרים עם מוגבלות);
- דרישות ספציפיות של ועד ישוב מסוים יכולה להוביל ליצירת שירות מקומי על ידי המועצה.

לוח 1 : חלוקה של רכיבי פעילות לפי מקומי, גושי ואזורי

מועצתי	מרחבים/ שלוחות	יישובי	
+	+		קבוצות תמיכה
+			מידע והנגשת זכויות
+	+		הורים פעילים
		+	הקמת וועד ישובים למוגבלות
+	+	+	פעילות פנאי והפגה
+	+	+	מתנדבים
+		+	הסברה
+		+	היערכות לחירום

ראה הרחבה בדוח מחקר 'מרכזים למשפחות לילדים עם מוגבלות כחלק מרצף השירותים בשלטון המקומי'.

2.2 מהו סל השירותים הניתן בכל אחד מהמרכזים במועצות האזוריות?

השוואה תיאורית של השימוש בשירותים השונים של המרכזים במועצות האזוריות מראה כי המרכזים מתאימים את עצמם לקהילה אותה הם משרתים, תוך התייחסות לצרכים המשתנים לאורך זמן.

כך לדוגמה, התפקיד המהותי של המרכזים למשפחות כספקי מידע היה בולט מאד בתחילת משבר הקורונה (שיעור השימוש 55.1%) ובגל השלישי של משבר הקורונה (שיעור שימוש של כ- 49.3%), ולאחר מכן נצפתה ירידה בצריכת המידע (שיעור שימוש של כ-25.9%). מעבר לכך, בתחילת משבר הקורונה, הפעילות השכיחה של המרכזים הייתה בהפעלת חוגי יצירה (38.5%) וחלוקה ערכות יצירה (53.8%).

קבוצות תמיכה לאחים היו בשימוש נמוך בתחילת המשבר (12.8% ו-19.4% במדידות הראשונות) והתעצמו במדידה האחרונה (50%). בדומה, גם ההשתתפות בהרצאות עלתה מתחילת המשבר (17.9%) למדידות הבאות (56.7% ו-46.6% בהתאמה).

לבסוף, במדידה השנייה והשלישית, יותר ויותר נבדקים דיווחו על השתתפות בפעילות 'אחרת' של המרכזים (43.3% ו-100% בהתאמה). ניתוחי התוכן של 'הפעילות האחרת' חשפו מגוון רחב של פעילויות שהוצעו למשתתפי המרכז על סמך היכרות עם הצרכים הייחודיים והעדפות של כל קהילה.

ראה הרחבה בדוחות המחקר הכמותיים: **תפקוד המרכזים למשפחות בתקופה הקורונה** |

הקשרים בין משתנים מרכיבי הפעילות של המרכזים למשפחות ותרומתם למדדי פרט | מרכזים למשפחות קשרים בין משתנים ותרומה למדדי פרט.

2.3 באיזו מידה שותפו המשפחות ביצירת המענים?

הנתונים לאורך שלוש המדידות הכמותיות מראים שתחושת השיתוף של המשיבים במרכז למשפחות היא מתונה; קצת מתחת לאמצע הטווח. ניכר כי המשיבים רואים עצמם חלק מקהילת המרכז למשפחות. עם זאת, הם מרגישים באופן חלקי בלבד שיש להם תפקידם חשוב בדיוני המרכז וכי יש להם השפעה על דברים שקורים בקהילת המרכז. כמו כן, עלה קשר מובהק בין תחושת השיתוף של המשפחות לבין צריכות השירותים, כך שככל שתחושת השיתוף גבוהה יותר, כך צריכת השירותים עלתה, ולהיפך. יתרה מכך, תחושת שיתוף גבוהה נמצאה כקשורה לאיכות חיים משפחתית גבוהה יותר.

ראה הרחבה בדוחות המחקר הכמותי 'מרכזים למשפחות קשרים בין משתנים ותרומה למדדי

פרט'.

2.4 האם השירות מגיע לקהל היעד הפוטנציאלי?

במועצה אזורית שומרון אומדן מספר המשפחות לילדים עם מוגבלויות במועצה הוא 300. פעילות במרכז 220 משפחות (מיצוי גבוה של כ-75% מקהל היעד). המשפחות הפעילות במרכז הן בעלות רקע חברתי-כלכלי מגוון. מגיעות גם משפחות לילדים סיעודיים עם צרכים מורכבים. אינם מגיעים למרכז מאוכלוסיית לקוית שמיעה (לא רואים עצמם משפחות מיוחדות), והורים לילדים בגיל הרך (לוקח לאוכלוסייה זו זמן להפנים שהם חלק מקהילת הצרכים המיוחדים).

במועצה אזורית עמק יזרעאל אומדן מספר המשפחות לילדים עם מוגבלויות במועצה הוא 180. פועלות במרכז 60 משפחות (מיצוי בינוני של כ-35% מקהל היעד). הרקע החברתי כלכלי של המשפחות הינו גבוה יחסית במועצה המדורגת במדד חברתי-כלכלי 8. יחד עם זאת ישנם שני יישובים בדואים במועצה שהשתתפותם בפעילות נמוכה.

במועצה אזורית עמק חפר אומדן מספר המשפחות לילדים עם מוגבלויות במועצה הוא 400. פעילות במרכז 100 משפחות (מיצוי בינוני של כ- 25% מקהל היעד).

בדיונים שונים עלתה שאלה אתית ביחס לאפשרות להעביר מידע ולהפנות משפחות למרכז למשפחה על ידי העובדים הסוציאליים למשפחות או על ידי אנשי החינוך המיוחד. הפניית המשפחות היום היא חד צדדית קרי, העו"ס או איש החינוך נותן למשפחה טלפון של מנהלת המרכז והמשפחה מחליטה אם לפנות. מבחינת מימוש פוטנציאל השירות, דרך פעולה זו מקטינה את הסיכוי שמשפחות יגיעו למרכז למשפחה בשל העומס הטיפולי היומיומי שלהן ורצוי למצוא פתרון אחר אשר מאפשר העברת מידע למרכז למשפחות.

ישנו רצון לפתח שירות עד כמה שניתן אוניברסאלי למשפחות, בהתאם לתפיסת השירות, ולקדם את פניהן של כלל המשפחות לילדים עם מוגבלות (ולא רק משפחות אשר מוכרות במחלקה לשירותים חברתיים).

ראה הרחבה בדוח 'התפתחות עבודת המרכזים למשפחות ועבודת הממשקים'.

3. מעורבות ומנהיגות הורית

במחקר זיהינו כי קבוצת מנהיגות במרכזים למשפחות מורכבות בעיקר מהורים לילדים עם מוגבלות אך יכולה גם לכלול פעילים בתחום קידום הנגישות (על גווניה) שהם בני משפחה אחרים (סבים, סבתות, דודים ודודות). על פי תפיסת החברים הפעילים בקבוצות עולה שקבוצת המנהיגות מהווה גוף מייצג אשר שואב את הסמכות שלו מכלל אוכלוסיית ההורים לילדים עם מוגבלות.

קבוצת המנהיגות פועלת כמתווכת – ערוץ תקשורת דו כיווני- בין הורים עם מוגבלות לבין רשויות שונות וממשקים חיצוניים בסוגיות שונות בתחום השילוב ומיצוי הזכויות של משפחות לילדים עם מוגבלות. זהו שלושה תחומי פעילות עיקריים בהם עוסקות קבוצות המנהיגות כאשר בכל אחד מהתחומים ישנם תתי נושאים רבים, והם: פיתוח מענים לילדים עם המוגבלות (ילדים צעירים ובוגרים), פיתוח מענים להורים עצמם וחיזוק קהילת העניין, ופיתוח מענים למערכת המשפחתית כולה. קיים מדרג פנימי בין התחומים והעיסוק בהם מתפתח ככל שהקבוצה ותיקה יותר.

רמת ה- co-Production (פיתוח ואספקת שירותים משותפת) בין פעילים בקבוצות מנהיגות לבין רשויות כפי שדווחה על ידי פעילים בקבוצת מנהיגות, גבוהה בתחום של תעדוף הנושאים החשובים לטיפול, בינונית בתחום של עיצוב ויצירת שירותים (שלא בהפעלה עצמית, אלא בהפעלת המרכז או הרשות) ומצומצמת בתחום של תקצוב והשתתפות בתהליכי קבלת החלטות ציבוריים.

לא נצפו עדיין תהליכים של הפעלה משותפת מלבד במועצה אזורית אחת שם ישנה חשיבה על הקמת עמותת הורים אשר תפעיל שירותים.

לצד הגורמים העיקריים שסווגו כמקדמי הצלחה (עבודה עקבית וסדורה של הקבוצה וגיוס ראש העיר לתמיכה באג'נדה של הקבוצה) ישנה עדיין רשימה ארוכה של גורמים אשר מעכבים את פעילות הקבוצות. להרחבה בנושא זה ונושאים נוספים, ניתן לקרוא בדוח '**קבוצות מנהיגות במרכזים למשפחה**'.

4. עבודת הממשקים

הממשק בין המרכז למשפחה עם המחלקה לשירותים חברתיים במועצה האזורית מסייע להעברת מידע והפך לערוץ קשר בין משפחות למערכת הרווחה. משפחות אשר פונות למרכז המשפחה וזקוקות לסיוע מופנות למחלקה לשירותים חברתיים על ידי המנהלת, וכאשר משפחה עוברת אינטייק במחלקה לשירותים חברתיים מספרים לה על המרכז למשפחות ומציעים לה להצטרף לפעילות.

חשוב לציין שדרך עבודת המרכז למשפחה והמחלקה לשירותים חברתיים הורים לילדים עם מוגבלות מקבלים ערוץ תקשורת עם מפקחים וגורמי מטה במשרד הרווחה וכן עם המוסד לביטוח לאומי. אם כן, הממשק הבולט ביותר של המרכז המשפחה הוא עם בעלי תפקידים שונים ויחידות שונות בתוך המחלקה לשירותים חברתיים.

המרכזים למשפחות מקיימים ממשקים עם מחלקות שונות במועצה האזורית ביניהן: מחלקת החינוך, אגף לחינוך מיוחד, מחלקת הישועים, מחלקות תרבות, פנאי ומתנס"ים. כל המרכזים האזוריים הקימו שולחנות עגולים בראשות מנכ"לי המועצות לקידום נושאים בתחום של אנשים עם מוגבלות וקיבלו תמיכה חזקה לכך מהנהגת הרשויות. השולחנות העגולים פועלים לעיתים במתכונת קבועה ורציפה ולעיתים אד-הוק לפי נושאים שעומדים על הפרק ומשולבים בהם הורים מקבוצת המנהיגות ההורית. יחד עם זאת, קבוצות מנהיגות הורית להן נושאים ספציפיים לטיפול (כמו היסעים למשל) פועלים באופן רציף מול מחלקת החינוך לאחר שפיתחו תוכנית עבודה.

במועצות האזוריות שנבדקו במחקר, הממשק בין המרכזים למשפחות לקהילות המקומיות על פי עקרון הדו-רובדיות נעשה באמצעות **מחלקת הישועים** אשר מלווה את הנהגות הישועים, ועדים מקומיים ובעלי תפקידים בתוך הישועים. מנהלות המרכזים האזוריים החלו להבנות תפיסות עבודה ושגרות עבודה מול רכזי הקהילה כדי לשמור עימן על קשר רציף. בשיחות עם רכזות קהילה

עולה כי שגרות העבודה עם המרכז למשפחה אינו מובנה דיו, ויש שונות גבוהה בנושא זה בין המרכזים למשפחות, קרי, המודל לא קבע מה הן שגרות העבודה הדו-רובדיות המומלצות.

הפעילות להקמת ועדות צרכים מיוחדים בישובים התרחשה באמצעות מנהלות המרכזים. רכזות קהילה מדווחות על קשר רציף עם מנהלת המרכז למשפחות שבא לידי ביטוי בתהליך עבודה ששם דגש על תיאום בין גורמים. לעיתים התיאום יהיה ביחס למשפחה ספציפית שזקוקה לשירותים ולעיתים על פעילות שהמרכז למשפחה רוצה לקיים במקום. חלק ממנהלות המרכזים בשיתוף עם המש"ח, בנו הכשרה ייעודית לוועדת צרכים מיוחדים ו/או לצוותים מקומיים שעוסקים באנשים וילדים עם מוגבלות ויצרו פיילוט להכשרה זו.

לאורך הפיילוט שילוב מתנדבים בפעילות המרכז אינה טריוויאלית ולא פעם עולה השאלה בדבר הצורך במתנדבים חיצוניים. ההתנדבות הבולטת היא של בני נוער ומכיניסטים/ שנת שירות (ש"ש) אשר פועלים במועדוניות לילדים עם מוגבלות או כפעילים בתנועות נוער או כמלווים אישים לילדים עם מוגבלות. יש לציין כי פעולות אלה מתמקדות בילדים עם מוגבלות ולא בבני משפחותיהם. עם זאת, מנהלות המרכזים מדווחות על ממשקים עם גורמים פרטיים אשר מעניקים חסות לפעילות המרכזים למשפחות.

לקריאה על נושא הממשקים בהרחבה יש ללחוץ על הקישור לדוח 'התפתחות עבודת המרכזים

למשפחות ועבודת הממשקים'.

5. השפעת המודל על מדדי פרט ומשפחה

כפי שעולה מדוח המחקר הכמותי הראשון, בתחילת משבר הקורונה, איכות החיים המשפחתית הוסברה בעוצמה חזקה ביותר על ידי רמת המשאבים של המשפחה, כך ככל שלמשפחה יש מערך משאבים חזק יותר, כך איכות החיים גבוהה יותר. המנבא השני בחוזקו הוא תפקוד המרכז למשפחות.

תפקוד המרכז למשפחות, כפי שמתבטא בתרומת השירותים, תחושת שיתוף, תחושת קהילה למרכז ותרומת הנהגות ההורים, תורם באופן מובהק להגברת איכות החיים המשפחתית. כמו כן, לתחושת הקהילה לישוב (משאב המבטא חוסן קהילתי) תרומה מובהקת, אך צנועה, לאיכות החיים המשפחתית בתקופת הקורונה. ככל שתחושת הקהילה בישוב גבוהה יותר, כך עולה איכות החיים המשפחתית. ניתן לסכם ולומר שמשאבי המשפחות, תחושת קהילה לישוב ותפקוד המרכז למשפחות הסבירו 38% מהשונויות באיכות החיים המשפחתית בתחילת משבר הקורונה.

לקריאה בהרחבה פנה אל דוח- **תפקוד המרכזים למשפחות בתקופה הקורונה.**

דוח המחקר הכמותי השני, אשר מסכם את המדידה שנערכה בעת הגל השלישי של הקורונה, הראה שרכיבי תוכנית המרכזים למשפחות, כפי שמתבטא בתרומת השירותים, תחושת השייכות למרכז והנהגת ההורים, קשורים באופן מובהק להגברת המשאבים האישיים של המשפחות, לחיזוק המסוגלות ההורית, ולבדידות מופחתת. כמו כן, ניתוח הנתונים הראה שלמסוגלות ההורית, תרומה משמעותית בעוצמה חזקה להגברת איכות החיים המשפחתית. עוד עלה ממצא אינדיקטיבי לקשר חיובי בין משאבים אישיים לבין הגברת איכות החיים המשפחתית. ממצאים אלה מעידים על כך שתוכנית המרכזים למשפחות יעילה בהגברת איכות חיים משפחתיים, על פי המודל הלוגי, עליו היא נשענת.

לקריאה בהרחבה פנה אל דוח- **הקשרים בין משתנים מרכיבי הפעילות של המרכזים למשפחות ותרומתם למדדי פרט.**

במדידה השלישית בקרב משתתפים ממרכזים במועצות אזוריות, נמצא קשר בעוצמה חזקה בין תחושת השייכות לקהילת המרכז למשפחות לבין איכות החיים המשפחתית; ככל שתחושת השייכות לקהילת המרכז חזקה יותר, כך איכות החיים המשפחתית גבוהה יותר. כמו כן, לתחושת השייכות לקהילת המרכז למשפחות נמצא קשר לחוסן המשפחתי. ככל שתחושת השייכות למרכז גבוהה יותר, כך החוסן המשפחתי גבוה יותר. בנוסף, נמצאו קשרים חזקים בין מספר השירותים,

תחושת השיתוף, ותחושת השייכות לקהילת המרכז למשפחות לבין המסוגלות ההורית. ניתן לסכם ולומר שלשירות המשלים מרכזים למשפחות תרומה מהותית ועקבית בשיפור חיים של משפחות לילדים עם מוגבלויות, ברמה הנפשית, ההורית, המשפחתית והחברתית.

לקריאה בהרחבה פנה אל הדוח- 'מרכזים למשפחות קשרים בין משתנים ותרומה למדדי

פרט'.

6. השפעת המודל על מדדי חוסן קהילתי

המחקר הראה שלא נמצא הבדל מובהק בתחושת השייכות למרכז למשפחה בין משתתפים השייכים למרכזים ישוביים ואזוריים. עם זאת, ההשוואה בין רמת הבדידות במרכזים אזוריים וישוביים העלתה פער מובהק בין הקבוצות בבדידות, כך שמשתתפים השייכים למרכזים אזוריים דיווחו על תחושת בדידות גבוהה יותר, לעומת משתתפים השייכים למרכזים ישוביים.

מכאן, ניתן להניח שמשפחות לילדים עם מוגבלויות החיות במועצות אזוריות, נמצאות בסיכון מוגבר לבדידות. עוד נמצא כי בתחילת משבר הקורונה, שירותי המרכז הצליחו לפצות על תחושת הקהילתיות הנמוכה בישוב המגורים. בקרב משפחות החוות תחושת קהילה נמוכה לישוב מגוריהם, משפחות שצרכו כמות גדולה של שירותים, דיווחו על איכות חיים משפחתית גבוהה יותר, בהשוואה לאלה שצרכו מעט שירותים של המרכזים למשפחות. משמעות ממצא זה היא שבקרב משפחות החוות תחושת קהילה נמוכה בישוב מגוריהם, כמות השירותים של המרכזים למשפחות מפצה על הקהילתיות החלשה ותורמת לאיכות החיים המשפחתית.

לקריאה בהרחבה פנה אל הדוח- 'מרכזים למשפחות קשרים בין משתנים ותרומה למדדי

פרט'.

7. השפעת המודל על קהילה רחבה

המרכזים הצליחו להעלות את המודעות לצרכים של ילדים עם מוגבלות ומשפחותיהם בקרב אנשי מקצוע. שינויי התפיסות באים לידי ביטוי באופנים שונים לדוגמא: שינוי בדרך הפעולה של עובדים סוציאליים במחלקות כבר בשלב האינטייק וחיבור המשפחה למרכז המשפחה, הקמת שולחנות עגולים (רחבים ומצומצמים) במועצות האזוריות לטיפול בבעיות רוחב של משפחות לילדים עם מוגבלות.

המרכז הצליח לקדם מודעות ציבורית ברובד המקומי על ידי הקמת ועדות מקומיות בתחום הצרכים המיוחדים ועל ידי ביסוס הכשרות לצוותים השונים. פעילות זו חשובה ביותר לאור אספקת השירותים המשולבת במועצות אזוריות. יחד עם זאת, אפיק זה לא התרחב מספיק והוא נמצא בשלבים ראשוניים.

המרכזים הצליחו לקדם שינויים מבניים באופן פעילות מחלקת הרווחה ובאספקת השירותים לאנשים עם מוגבלות. לדוגמא ההורים במרכז משפחה במ.א עמק יזרעאל הציפו את הצרכים החסרים בטיפול באנשים עם מוגבלות ובמיוחד בילדים וכתוצאה מכך הוקם האגף לטיפול באדם עם מוגבלות ומשפחתו. שיפור אספקת השירותים היא תרומה מכרעת של קבוצות המנהיגות ההורית שפועלות מול מחלקות שונות בכל אחת מהמועצות על מנת לקדם שירותים איכותיים ומיטביים לילדיהם.

ניכרת פעילות של הורים ומתנדבים בקהילה בתחום המוגבלות. לדוגמא, במועצה אזורית עמק חפר מוקם מרכז 'שירה' לשילוב בוגרים עם צרכים מיוחדים, אולם קשה לייחס פעילויות אלה ישירות לפעילות המרכז למשפחה.

ראה הרחבה בדוח 'התפתחות עבודת המרכזים למשפחות ועבודת הממשקים'.

לינקים לדוחות :

סקירת ספרות - מתן שירותים ממוקדי משפחה- במתכונת אזורית

<https://drive.google.com/file/d/1hKoX8E15xf8rqb5MZXCXZOLWZdNISPpg/view?usp=sharing>

תפקוד מרכזים למשפחה בתקופה הקורונה :

<https://www.thejoint.org.il/digital-library/family-in-corona>

דוח אבחון מרכזים למשפחה כרצף השירותים לשלטון המקומי :

[/https://www.thejoint.org.il/digital-library/family-centers-2](https://www.thejoint.org.il/digital-library/family-centers-2)

הקשרים בין מרכיבי המרכזים :

[/https://www.thejoint.org.il/digital-library/family-centers](https://www.thejoint.org.il/digital-library/family-centers)

קבוצות מנהיגות במרכזים למשפחות :

[/https://www.thejoint.org.il/digital-library/family-centers](https://www.thejoint.org.il/digital-library/family-centers) דו"ח הערכה - קבוצת מנהיגות במרכזים למשפחה - הגויניט (thejoint.org.il)

סבתאות במרכזים למשפחה :

[/https://www.thejoint.org.il/digital-library/evaluation-report-3](https://www.thejoint.org.il/digital-library/evaluation-report-3)

אבות במרכזים למשפחה :

[/https://www.thejoint.org.il/digital-library/evaluation-report-2](https://www.thejoint.org.il/digital-library/evaluation-report-2)

התפתחות עבודת המרכזים למשפחות ועבודת הממשקים :

<https://www.thejoint.org.il/digital-library/development-of-the-work-centers>

/

דוח הקשרים בין מרכיבי התוכנית -מרכזים למשפחות- לבין איכות חיים משפחתית, חוסן משפחתי, מסוגלות הורית ובדידות :

<https://www.thejoint.org.il/digital-library/center-program/>